

теорію фольклора. – Черкасси. 1998. – 175 с.; *Копаниця 2000*: Копаниця Л.М. Українська лірична пісня: еволюція поетичного мислення. Дисертація д-р філол. наук. – К., 2000. – 429 с.; *Лазарев 1985*: Лазарев А. И. Художественный метод фольклора. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та. 1985. – 50 с.; *Povina 1954*: Povina Alfredo. Teoria del folklor. Cordoba. 1954.; Розвідки 1890: Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство // Збірник філологічної секції наукового товариства імені Шевченка – Т.3. – Л. 1890.

Исследуются генетические корни народного поэтического мышления в контексте эволюции фольклорного сознания. Внимание акцентируется на бесконечном процессе функционирования народной памяти. Анализируется система исчезновения и возрождения фольклорных текстов как информационной базы.

Ключевые слова: архетипный образ, фольклорное мышление, мифологическая информация, сознательное отображение, генетические эволюционные процессы, историческое мышление.

Наталя Лобас, к.філол.н. (Тернопіль)

ББК 83.3 (0)

УДК 82.091 =162.1. 162. (9)

До проблеми укладання українсько-польського словника літературознавчих термінів

У статті запропоновано проект українсько-польського словника літературознавчих термінів, подана його концепція, зумовлена специфікою співвіднесення української та польської літературознавчих терміносистем, виокремлено основні проблеми, що виникають у процесі укладання такого типу словника, висновки та пропозиції проілюстровано прикладами словникових статей для поокремих термінів.

Ключові слова: словник, укладання словника, літературознавчий термін, омонімія термінів, неспівпадіння значень, авторський коментар, авторське мовлення.

Lobas N. On the question of compiling of the Ukrainian-Polish dictionary of literary terms

This article presents a project of the Ukrainian-Polish dictionary of literary terms, outlines its concept due to the specific of comparing of Ukrainian and Polish literary terminological systems, emphasizes the main problems arising in the process of compiling of this type of dictionary, conclusions and offers illustrated with the examples of some entries taken from definite dictionaries of literary terms.

Key words: dictionary, compiling of the dictionary, literary terms, homonymy of terms, mismatch in meanings, author's comments, author's words.

Переоцінити значення хорошого термінологічного словника для літературознавця важко — це, фактично, настільна книга дослідника. Добре, що на сьогодні в Україні такі словники є. Однак, для компаративіста питання стоїть дещо інакше. Одна справа мати національні літературознавчі словники (український, англійський, польський і т.д.), зовсім інша співвіднести дві різнонаціональні терміносистеми, навіть такі подібні, як українська і польська. Адже, як показує практика, у подібності і міститься найбільша небезпека. Досить часто виникає потреба зверифікувати ту чи іншу термінологічну одиницю. Особливо це стосується дослідників-початківців — студентів, магістрантів, аспірантів. Тому актуальність укладення перекладного двомовного словника є безумовною. Власне, враховуючи факт, що зацікавлення полоністикою серед молодих літературознавців зростає, кінцевою метою нашої роботи і є укладення короткого українсько-польського словника літературознавчих термінів та понять, який містив би основну термінобазу українського літературознавства. Наскільки нам відомо, до сьогодні такого словника, на жаль, немає. Так само, як і ніхто з українських дослідників не ставив за мету дослідження розбіжностей між українською та польською літературознавчими терміносистемами (за винятком досліджень Л.Бублейник [Бублейник 2006], скерованих на лінгвістичний бік питання, а також спорадичних згадок у ширших компаративних студіях [Веретюк 2006]).

Метою цієї статті є опис проекту українсько-польського літературознавчого словника, окреслення його концепції, увиразнення основних проблем, що виникають у процесі роботи та пошук шляхів їх вирішення. На даному етапі укладено розділ словника на букву А, що містить (наразі, але, цілком ймовірно, буде ще доповнюватися) 122 гасла.

Робота над таким словником, на перший погляд, видається нескладною, адже величезна кількість термінів в українській та польській терміносистемах мають ідентичне значення при однаковому або дуже подібному і, що основне, впізнаваному звучанні. Але вже формування індексу на літеру А показало основні проблеми укладання такого типу словника, зумовлені специфікою української та польської мов. Так, часто терміни, які мають ідентичне значення, пишуться по-різному або ж, навпаки, омографи мають різне значення. У такій ситуації безпосереднім завданням словника є верифікація написання та значення тих чи інших термінологічних одиниць.

Як відомо, «для нормалізованих терміносистем основою укладання українсько-іноземних та іноземно-українських словників є в основному вітчизняні, закордонні словники або їх поєднання, інші довідкові матеріали, а також досвід роботи авторів словників з цією термінологією» [Лабач 2010: 130]. Першим етапом роботи над словником є відбір матеріалу. Базою служать наступні авторитетні в українському та польському літературознавстві джерела: «Літературознавчий словник-довідник» за редакцією Р.Т.Гром'яка, «Лексикон літературознавчих термінів та понять», найновіший і наразі найповніший «Słownik terminów literackich» за ред. Я.Славинського, а також ряд енциклопедій та дрібніших словничків і довідників ([Гетьманець 2009; Кузьменко 1997; Лексикон 2001; Лесин 1965; Лесин 1985; ЛСД 1997; ССЛТ 2003; Głowiński 1995; Głowiński 2008; Krassowski 1996; Encyklopedia 1995; LP 1985]). Другим етапом роботи над словником є віднайдення максимально точного перекладу вибраних термінів та понять. Як зазначалося вище, в українській компаратистиці немає, на жаль, такого типу словника, на який би можна було опертися (не рахуючи різного штибу навчальних тематичних словників, незорієнтованих фахово). Натомість згаданий вище Словник літературних термінів за ред. Славинського містить укінці Indeks terminów gosijskich — російсько-польський словничок (поряд з англійсько-польським та французько-польським). Враховуючи велику подібність української та російської літературознавчих терміносистем, такий індекс значно спрощує справу укладення підручного словничка українсько-польського. Однак, автори словника неодноразово допускають помилки, викликані омонімічністю багатьох терміноодиниць, подаючи пари, що однаково звучать, але не коментуючи і навіть не згадуючи за можливі розбіжності у значенні понять, окреслених цими термінами.

Для концепції українсько-польського словника літературознавчих термінів важливими є наступні моменти:

1) оскільки словник перекладний, а не тлумачний, відповідно, не має на меті дати вичерпну дефініцію терміну, а лише подати максимально адекватний його відповідник. Тому більшість гасел складатимуться тільки з терміноодиниці та її перекладу польською мовою, приміром:

алюзія	aluzja
альбом	album, sztambach

Так само, у словнику не тлумачимо різниці у термінології шляхом висвітлення історії формування того чи іншого терміну, оскільки це не є безпосереднім завданням перекладного словника.

2) Словник повинен враховувати розбіжності у наповненні тих чи інших терміноодиниць і містити необхідні коментарі, подаючи одночасно їх національні відповідники (якщо такі існують). Тому терміни, які мають ідентичне значення, планується подавати без коментарів, навіть при різному звучанні. Натомість терміни, значення яких різняться або які мають додаткові значення лише в одній з літературознавчих традицій, варто подавати з уточнюючими примітками, наприклад, з метою підкреслити, що відповідник у другій мові вживається також у інших значеннях цього слова.

3) На відміну від класичних літературознавчих словників, проєктований словник не вміщуватиме національних історико-літературних понять (приміром, назв часописів чи літературних організацій).

Надзвичайно важлива частина роботи — уточнення значень польських відповідників українських літературних термінів, оскільки саме на цьому етапі, як правило, виявлялися розбіжності та неспівпадіння тих чи інших терміноодиниць.

Окремою проблемою виявилися терміни, до яких ми не знайшли відповідників ані в друкованих, ані в електронних словниках та довідниках.

Аби проілюструвати вищесказане, проаналізуємо індекс термінів на літеру А. Більша частина з них має прямі відповідники у польській мові, приміром:

вірш	абетковий	abecedariusz
	абзац	akapit, ustęp
	абревіатура	abrewiatura
ізм	абстракціон	abstrakcjonizm
	абсурд	absurd
	авангард	awangarda
й	автентични	autentyczny
ія	автобіограф	autobiografia

Деякі терміни мають два відповідники, наприклад: антиклімакс — *antyklimaks, antygradacja*. У частині випадків це польський переклад омонімічного міжнародного терміна: метафора — *metafora, przenośnia*.

Проблемними виявилися наступні терміноодиниці на літеру А:

1. авторський коментар (неповне співпадіння значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
2. академізм (неповне співпадіння значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
3. акт (ширше значення польського омонімічного відповідника);
4. алонім (неспівпадіння значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
5. анекдот (неповне співпадіння значень українського терміна та польського омонімічного відповідника; ширше про це у статті «До проблеми адекватного співвіднесення українських та польських літературознавчих термінів»⁴³);
6. анімалізм (незбігання значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
7. антропоморфізм (неповне збігання значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
8. астеїзм (розбіжність значень українського терміна та польського омонімічного відповідника);
9. астронім (незбіг значень українського терміна та польського омонімічного відповідника).

При чому, деякі з них лише потребують уточнювального коментаря, деякі вимагають розширених пояснень, в силу розбіжності чи неповного співпадіння значень. Є частина термінів, відповідників до яких ми, наразі, не знайшли. Зокрема: автологія, автонім, альтернант, апофазія, архітектоніка, афереза, аплікація.

Як приклад до вищезазначених труднощів у співвіднесенні української та польської терміносистем проаналізуємо термін *авторський коментар*.

Словник літературознавчих термінів дефініює авторський коментар як тлумачення автором певних слів, фрагментів чи сюжетних ліній свого твору у вигляді приміток та пояснень [ЛСД 1997: 14]. Це значить, отже, що цей термін стосується автора як понадтекстової інстанції, автора, співвідносного із титульним (прізвиськом на обкладинці). Такого типу авторські коментарі зустрічаємо, приміром, в історичних романах Володимира Малика.

Авторськими коментарями, виходячи з вищеподаного визначення, можна вважати і більші висловлювання письменника про написаний ним твір, які не є безпосередньо частиною художнього світу твору. Прикладом таких поширених коментарів, поєднаних із письменницькими роздумами про тонкощі професії є «Спроба автокоментаря» Павла Загребельного, надрукована в журналі «Урок української», 2001 р. [Загребельний 2001]. Пояснюючи задуми та історію своїх романів, зокрема «Дива», Загребельний неодноразово підкреслює: «я хотів у цю книжку, наскрізь сучасну..., вставити кілька розділів про Київ найдавніший...» [Загребельний 2001: 39], «мені хотілося не просто показати часи Ярослава Мудрого...» [Загребельний 2001: 40], «але деякі речі вимагають вияснення» [там само].

Таким чином, попри плинність розуміння категорії автора у художньому творі, в українській літературознавчій традиції авторський коментар розуміється як паратекстуальний дискурс (примітки, пояснення, передмови тощо), він співвідноситься із автором як інстанцією організаторською у стосунку до тексту.

Натомість у польських джерелах абсолютно співзвучний термін *komentarz autorski* стосується внутрітекстової дійсності, художнього світу твору і тлумачиться як «висловлювання наратора, що пояснюють і узагальнюють ті чи інші елементи художнього світу» [Głowiński 2008: 251], причому наратор тут трактується як носій авторського мовлення, його *porte-parole*, звідси і назва [там само]. Важливо, що йдеться тут про позицію всевідаючого розповідача, який має право коментувати та оцінювати будь-який елемент художньої реальності твору – від сюжетних ситуацій до окремих вчинків персонажів. Підкреслюється, що такого типу коментарі зустрічаються найчастіше у тенденційній літературі, приміром, у літературі реалізму чи позитивізму, напр., твори Б.Пруса. У такому ж значенні польські літературознавці використовують і терміносполуку *komentarz odautorski*, приміром, Йоанна Шторц у статті про творчість Мілана Кундери: «Романіст, властиво, не дає своїм героям права голосу: маленькі діалоги розчавлюються авторськими коментарями та домовками» [Sztorc 2012]

⁴³ До проблеми адекватного співвіднесення українських та польських літературознавчих термінів // *Studia methodologica*. — Випуск 33. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2011 — С.65-71.

До такого розуміння найближче стоїть український термін «авторське мовлення» — на відміну від мовлення літературних персонажів чи дійових осіб — текст, в якому автор безпосередньо характеризує зображувані події та відповідні образи [ЛСД 1997: 13]. Причому, як наголошує Літературознавчий словник-довідник, «у більшості епічних та ліро-епічних творів авторське мовлення здійснюється від третьої особи, іноді — від першої» [там само].

Як бачимо, абсолютно омонімічна терміносполука при ближчому аналізі виявляє значні розбіжності, позначаючи різні типи дискурсів.

З іншого боку, у польських літературознавчих працях функціонує і розуміння авторського коментаря власне як письменницьких пояснень, доповнень та витлумачень тексту чи його окремих фрагментів. Як приклад, стаття сучасного польського фантаста Мацея Гузека (Maciej Guzek) на його особистому сайті: «Роль авторського коментаря я бачу інакше — як висловлювання, яке вказує, чого хотілося досягти, залишаючи читачам оцінити, чи ці наміри вдалося зреалізувати. Отож, подальший коментар є зібранням побажань (побожних?), які я мав, сідаючи до писання «Третього світу»» [Guzek 2012].

Таким чином, подаючи в словнику українську терміноодиницю «авторський коментар», ми повинні тримати в полі зору все вищесказане. З одного боку, наведення омонімічного відповідника komentarz autorski може вважатися правомірним, але з іншого боку, необхідно брати до уваги, що польськомовний користувач цей термін розумітиме значно ширше. А отже, є необхідність уточнення і подання у польській частині гасла обидвох дефініцій, незважаючи на те, що польські словники та довідники подають лише те значення аналізованого терміну, яке відповідає українському «авторське мовлення». При тому, як перше значення варто подати те, котре відповідає українському термінові. (На полях зазначимо, що варто, може, і з українських дефініцій цього терміна зняти оте формальне обмеження «у вигляді приміток та пояснень»). Доречно, отож, аби словникове гасло «Авторський коментар» виглядало таким чином:

Авторський коментар	Komentarz autorski, komentarz odautorski (сукупність авторських пояснень певних місць або літературного твору цілком). <i>Крім того, термін К.а. означає висловлювання всезнаючого наратора, що пояснюють і узагальнюють певні елементи художнього світу. Найближчий укр. відповідник.: авторське мовлення</i>
---------------------	--

Як бачимо, послідовне співвіднесення української та польської літературознавчих терміносистем підкреслює не тільки їх подібність, але й подекуди значні відмінності, що викликає труднощі у компаратистів як з одного, так і з іншого боку. Тому, при укладанні перекладного словника, необхідно зважати на можливі нюанси значень тих чи інших термінів. У дальшій перспективі проглядається також перегляд та уточнення значень певних українських літературознавчих термінологічних одиниць. Адже, як відомо, все пізнається у порівнянні.

Література: Бублейник 2006: Бублейник Л. Українсько-польські паралелі в літературознавчій термінології: мовні аспекти // Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми. Монографія. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. — С. 25–31.; *Веретюк 2006:* Веретюк О. Термінологічна неадекватність при викладанні теоретичних літературознавчих дисциплін (конфронтація перекладу: українська-російська-польська-англійська мови термінології) // Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми. Монографія. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. — С. 16-24.; *Гетьманець 2009:* Гетьманець М.Ф., Михалин І.Л. Сучасний словник літератури і журналістики. — Х.: Прапор, 2009. — 384 с. ; *Загребельний 2001:* Загребельний П. Спроба автокоментаря // Урок української. — 2001. — №11-12. — С.38-42.; *Кузьменко 1997:* Кузьменко В.І. Словник літературознавчих термінів: Навч.просібник з літературознавства за оновленою прог. для вчителів та учнів серед. шк., проф.. уч-щ, ліцеїв, гімназій. — К.: Укр. письменник, 1997. — 230 с.; *Лабач 2010:* Лабач М.М., Шелюх О.М., Хлипавка Г.Г. Принципи укладання перекладних словників зі сфери надзвичайних ситуацій // Вісник ЛДУ БЖД. — 2010. — № 4. — С. 128 – 133.; *Лексикон 2001:* Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. — 636 с.; *Лесин 1965:* Лесин В., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. — К.: «Радянська школа», 1965 – 432 с.; *Лесин 1985:* Лесин В.М. Літературознавчі терміни: Довідник. — К.: Рад. шк., 1985. — 251 с.; *ЛСД 1997:* Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.; *ССЛГ 2003:* Сучасний словник літературознавчих термінів / [Авт.-уклад. М.Ф. Гетьманець]. — Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. — 160 с. *Głowiński 1995:* Głowiński M., Kostkiewiczowa T.; Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Podręczny słownik terminów literackich. — Warszawa:

Open, 1995. – 285 s.; *Głowiński 2008*: Głowiński M., Kostkiewiczowa T.; Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Słownik terminów literackich / pod red. Janusza Sławińskiego. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo we Wrocławiu Sp. z o.o., 2008. – 706 s.; *Guzek 2012*: Guzek M. Komentarz autorski [Електронний ресурс] // [[Персональна сторінка М. Гузека]. — Режим доступу: <http://www.runa.pl/trzeci-swiat-komentarz-autorski.html> (20.10.2012). — Назва з екрану.; *Krassowski 1996*: Krassowski M. Leksykon terminów literackich. – Warszawa: Wydawnictwo książkowe “Twój styl”, 1996. – 256 s.; *Encyklopedia 1995*: Literatura i nauka o języku. Encyklopedia szkolna. – Warszawa: WSiP, 1995. – 911 s.; *LP 1985*: Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny w 2 tt. / pod red. Geber H., Gomulickiej B., Kahn E. i in. – Warszawa: PWN, 1985.; *Sztorc 2012*: Sztorc J. *Nieśmiertelność* Milana Kundery jako powieść, która myśli [Електронний ресурс] // Tekstualia. Palimpsesty Literackie, Naukowe, Artystyczne. Ogólnopolski kwartalnik naukowo-literacki. — Режим доступу: <http://www.tekstualia.pl/index.php?DZIAL=teksty&ID=108>. (20.10.2012) — Назва з екрану.

Лобас Н. К проблеме создания украинско-польского словаря литературоведческих терминов

В статье предложен проект украинско-польского словаря литературоведческих терминов, представлена его концепция, вызванная спецификой соотношения украинской и польской литературоведческих терминосистем, выделены основные проблемы, возникающие в процессе составления такого типа словаря, выводы и предложения проиллюстрированы примерами словарных статей для отдельных терминов.

Ключевые слова: словарь, составление словаря, литературоведческий термин, омонимия терминов, несовпадение значений, авторский комментарий, авторская речь.

Наталя Лобас, к.філол. (Тернопіль)

ББК 83. 3(4УКР)

УДК 821 – 161.2 – 31.09

Постмодернізм та карнавалізація: модуси відповідності

У статті зроблено спробу зіставити деякі аспекти постмодернізму та карнавалізації з метою довести їх спорідненість, що виражається, зокрема, в однаковому сприйнятті дійсності (світовідчутті), а також основних характеристиках літературної практики.

Ключові слова: карнавалізація, меніпея, постмодернізм, іронія, самоіронія, пародія, самопародія, децентралізація, деміфологізація, профанація, сакральне, гра, утопія.

Lobas N. Postmodernism and carnivalization: modus of accordance

The article attempts to compare some aspects of postmodernism and carnivalization to prove their kinship, expressed, in particular, in the same perception of reality (worldview) and the main characteristics of literary practice.

Keywords: carnivalization, menippea, postmodernism, irony, self-irony, parody, self-parody, decentralization, demythologization, profanation, sacrum, game, utopia.

Зіставлення постмодернізму та карнавалізації має сенс тоді, коли їх розглядати як, по-перше, спосіб світовідчуття, а по-друге, "специфічний "стиль письма" [Лексикон 2001: 434], тобто "як звід правил організації тексту твору" [Лексикон 2001: 435], набір найхарактерніших формальних ознак. Саме при такому співвіднесенні найчіткіше проявляється спорідненість обидвох явищ.

Одразу необхідно зазначити, що зв'язок названих феноменів неодноразово зауважувався дослідниками, тим цікавішим та актуальнішим видається послідовне зіставлення карнавалізму та постмодернізму в літературі, як на рівні теоретичному, так і на конкретних текстах.

Метою цієї розвідки і є зробити крок у напрямку такого зіставлення, спираючись, зокрема, окрім хрестоматійної праці М.Бахтіна, на дослідження українських вчених Д.Затонського та М.Ожевана, згадуючи Т.Гундорову, С.Руссову та ін.

Отож, авторки статті "Постмодернізм" у "Лексиконі" називають *карнавал* одним із найпоширеніших його образів-знаків поряд із лабіринтом, бібліотекою, божевільнею, хаосом [Лексикон 2001: 435]; як одна із характеристик постмодернізму постає децентрованість сприймання та його *карнавалізація* у концепції українського філософа Миколи Ожевана [Ожеван 2000]. У цьому ж річищі звертається до карнавалу Тамара Гундорова у монографії "Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн" (Київ, 2005). Розглядаючи літературні факти другої половини двадцятого століття, Гундорова апелює до теорії Бахтіна, послідовно застосовуючи засадничі її положення для інтерпретації українських постмодерних текстів. Авторка віднаходить основні прояви карнавалу у тих чи інших текстах, наводить власні спостереження над його природою, опираючись на розробки західних науковців. У її трактуванні, післячорнобильська література – це постмодернізм, що найчастіше набуває вигляду апокаліптичного карнавалу. Говорячи про "карнавальний варіант" українського постмодернізму" [Гундорова 2005: 41], дослідниця аналізує естетику літературного угруповання Бу-Ба-